

فصلنامه پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی

(علمی تخصصی)

سال دوازدهم، شماره پنجاه و یکم، پاییز 1402

ISSN8821-2448

انجمن روان‌شناسی اجتماعی ایران

صاحب امتیاز:

انجمن روان‌شناسی اجتماعی

مدیر مسئول:

دکتر رحیم داوری

سر دبیر:

دکتر مجید صفاری‌نیا

مدیر داخلی:

دکتر شیلر گیخاونی

فصلنامه پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی بر اساس مجوز 90/3/11/9716 مورخه 1390/01/29 از کمیسیون نشریات علمی کشور، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری درجه علمی دارد.

(علمی تخصصی)

همچنین پروانه فعالیت این نشریه توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در تاریخ 1396/02/18 به شماره ثبت 79368 صادر شده است.

این مجله در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)، بانک اطلاعات نشریات کشور (magiran.com)، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران (SID) و پایگاه مجلات تخصصی نور (Noormags) نمایه می‌شود.

هیأت تحریریه:

دکتر نسرين ارشدي استاد دانشگاه شهید چمران اهواز، روان‌شناسی صنعتی سازمانی
دکتر احمد برجعلی استاد دانشگاه علامه طباطبایی، روان‌شناسی
دکتر احمد بهیژه استاد دانشگاه تهران، روان‌شناسی
دکتر حسین زارع استاد دانشگاه پیام نور، روان‌شناسی تربیتی
دکتر مژگان سپاهمنصور دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، روان‌شناسی اجتماعی
دکتر مجید صفارینیا استاد دانشگاه پیام نور، روان‌شناسی اجتماعی
دکتر مهناز علیاکبری دهکردی استاد دانشگاه پیام نور، روان‌شناسی سلامت
دکتر احمد علیپور استاد دانشگاه پیام نور، روان‌شناسی سلامت
دکتر ابوالقاسم نوری استاد دانشگاه اصفهان، روان‌شناسی صنعتی سازمانی

مشاور آماری: دکتر ارد احمدی

ویراستار فارسی: طیبیه محتشمی

ویراستار انگلیسی: دکتر مجتبی تمدن

شمارگان: 500 نسخه

قیمت: 35000 ریال

چاپ: کمیسیون انجمن‌های علمی ایران

نشانی دفتر مجله: خیابان کریمخان زند، نبش آبان شمالی، ساختمان مرکزی دانشگاه علامه
طباطبایی،

طبقه دوم، اتاق 209، کدپستی: 1597633131

تلفن: 021-81032213

سایت: www.socialpsychology.ir (sprj.ir)

پست الکترونیک: sardabir.social@gmail.com

صفحه‌آرایی: منیرالسادات حسینی

بهای اشتراک 4 مجله با هزینه پست: 140000 ریال

برای دانشجویان و اعضای انجمن روان‌شناسی اجتماعی ایران: 100000 ریال

فهرست مقالات

- 1 تدوین بسته جامع آموزش شهروندی بر اساس ابعاد نوین این پدیده: یک مطالعه کیفی..... 1
الهام ایران نژاد، علی مهداد، محسن گل پرور
- 19 تبیین رابطه صفات شخصیت و رفتارهای حفاظت از محیط زیست با نقش واسطه‌ای دلبستگی به مکان 19
سمانه محمدپور، حجت‌اله فراهانی، پرویز آزادفلاح
- 33 تدوین مدل علی گرایش به تقلب در امتحان بر اساس باورهای غیرمنطقی و خودکنترلی با میانجی‌گری اضطراب 33
آرزو اصغری
- 47 فراتحلیل تاثیر میزان و نوع استفاده از فضای مجازی بر هویت و ارزش‌های خانواده 47
زهره محربی، سید علی هاشمیان فر، سید ناصر حجازی
- 61 پیش‌بینی رضایت زناشویی بر مبنای برون‌گرایی، همدلی زناشویی و بخشش زناشویی در زنان متأهل 61
حسین طهماسبی، یداله خرم‌آبادی
- 73 بررسی اثربخشی آموزش درمان مبتنی بر تعهد و پذیرش، مدل (ناظر، کاشف و مشاور-ارزش‌ها) بر شایستگی اجتماعی-هیجانی و حل مسئله اجتماعی نوجوانان دارای رفتار پرخطر 73
مجید صفاری نیا، احمد علیپور، حسین زارع، محسن زالی زاده
- 93 اثربخشی بسته آموزشی کیفیت زندگی در مدرسه بر کمک‌طلبی و رضایت تحصیلی دانش‌آموزان ... 93
کبری عالی‌پور، محمد عباسی، عزت‌اله قدم‌پور

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تدوین بسته جامع آموزش شهروندی بر اساس ابعاد نوین این پدیده: یک مطالعه کیفی**

تاریخ دریافت: 1402/02/19 تاریخ پذیرش: 1402/08/20

الهام ایران نژاد¹، علی مهرداد^{2*}، محسن گل‌پرور³

مقاله پژوهشی

چکیده

مقدمه: ابعاد کلاسیک شهروندی (سیاسی، مدنی و اجتماعی)، در چهارچوب نظری مدرن در کنار ابعاد ضروری دیگری که معطوف به کلیت محیط و جامعه انسانی است، تحولی یکتا را در حوزه شهروندی و آموزش آن نمایان ساخته است. بر همین اساس و با توجه به اینکه مردم کشور ما آگاهی زیادی از حقوق و مسئولیت‌های شهروندی خود نداشته و رعایت اخلاق شهروندی در سطح خوبی قرار ندارد، آموزش شهروندی و شناخت ابعاد آن یک ضرورت نوین است. هدف این پژوهش تدوین بسته جامع آموزش شهروندی بر اساس ابعاد نوین این پدیده بود.

روش: روش پژوهش تحلیل مضمون قیاسی پیشینه‌محور، بافت پژوهش متون علمی حوزه شهروندی نوین و آموزش آن و نمونه مطالعه نیز شامل 56 منبع علمی حوزه شهروندی مدرن بود. داده‌ها از طریق تحلیل شبکه مضامین، تحلیل گردید.

یافته‌ها: یافته‌های این پژوهش نشان داد که اجزاء و ساختار بسته جامع آموزش شهروندی، مشتمل بر فنون آموزشی متمرکز بر آموزش شهروندی سیاسی، مدنی، اجتماعی، توسعه پایدار، زیست محیطی، دیجیتال و رسانه می‌باشد. بسته جامع آموزش شهروندی در دوازده نشست نود دقیقه‌ای طراحی شد. ضریب توافق تخصصی برای این بسته آموزشی 0/93 به دست آمد که نشان از کفایت این بسته بوده و به این ترتیب بسته‌ای جامع در زمینه شهروندی به دانش کاربردی و تربیتی ایران افزوده شد.

نتیجه‌گیری: به‌کارگیری این بسته آموزشی در دانشگاه‌ها و نیز مراکز آموزشی، فرهنگسراها به رشد نگرش‌ها و رفتارهای شهروندی افراد جامعه کمک کرده و باعث کاهش رفتارهای نامناسب و برخی مشکلات کنونی جامعه خواهد شد.

کلمات کلیدی: تدوین بسته، آموزشی، شهروندی، ابعاد نوین.

1. دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

2. دانشیار گروه روان‌شناسی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

* نویسنده مسئول alimahdad.am@gmail.com

3. استاد، گروه روان‌شناسی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

** این مقاله برگرفته از پایان نامه دکتری نویسنده اول است.

Developing a Comprehensive Package of Citizenship Education based on the New Dimensions of this Phenomenon: A Qualitative Study

Received: 2023/05/09 Accepted: 2023/11/11

Elham iranrezhad¹, Ali Mehdad^{2*}, Mohsen Golparvar³

Original Article

Abstract

Introduction: Classical dimensions of citizenship (political, civil, and social), in the modern theoretical framework, in addition to the necessary dimensions aimed at the whole environment and human society, have shown a unique evolution in the field of citizenship and its education. Based on this and considering that people of our country do not know much about their citizenship rights and responsibilities and the observance of citizenship ethics is not at a good level, citizenship education and understanding its dimensions is a new necessity. The purpose was to compile a comprehensive package of citizenship education based on these new dimensions.

Method: The research method was comparative theme analysis based on literature, research context of scientific texts in modern citizenship and its education, and sample included 56 scientific sources. Data were analyzed through thematic network analysis.

Results: Findings showed that the components and structure of the comprehensive package of citizenship education include educational techniques focused on political, civil, social, sustainable development, environmental, digital, and media citizenship education. A comprehensive package of citizenship education was designed in twelve 90-minute sessions. The coefficient of expert agreement was 0.93, which shows the adequacy of this package. In this way, a comprehensive package in the field of citizenship was added to Iran's practical and educational knowledge.

Conclusion: The application of a comprehensive package of citizenship education in universities, as well as educational, and cultural centers, will help the development of citizenship attitudes and behaviors of people in the society and will reduce inappropriate behaviors and some of the current problems of the society.

Keywords: Package Compilation, Education, Citizenship, New Dimensions.

1. PhD Student, Department of psychology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

2. Associate Professor, Department of psychology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

*. Corresponding Author: alimahdad.am@gmail.com

3. Professor, Department of Psychology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

مقدمه

شهروندی یکی از سازه‌های اصلی سیستم‌های سیاسی و اجتماعی مدرن است (قیان¹، 2020). در فرهنگ لغت انگلیسی، واژه شهروندی به معنای القای رفتار اجتماعی مطلوب، با توجه به ارزش‌های جامعه‌ای است که در آن زندگی می‌کنیم تا شهروندان خوبی شکل بگیرند (القتاوتة، الصالحی و الطاهیر²، 2019). از طرف دیگر شهروندی، نوعی قرارداد اجتماعی است که هدف اصلی آن افزایش رفاه و امنیت در سطح جامعه است و به این امر مهم می‌پردازد که افراد یک جامعه چگونه باید رفتار کنند (هانجنس و کمپ³، 2022) و مسئولیت‌پذیر (نسبت به خود و موقعیتی که در آن قرار گرفته و همپنین نیازها و بهروزی دیگران) باشند (قاسم‌زاده علیشاهی، پناهی قرداغلو و مینایی، 1400). شهروندی در نظریه کلاسیک مارشال⁴ (1950؛ به نقل نیکوی-کتی⁵، 2023)، دارای سه بعد مدنی (حقوق مورد نیاز برای اعمال آزادی فردی مانند: آزادی اندیشه، ایمان، گفتار و حقوق مالکیت)؛ سیاسی (حقوق مورد نیاز برای مشارکت در اعمال قدرت سیاسی، مشارکت در نهادهای قدرت، انتخابات و رای دادن)؛ و اجتماعی (رفاه و امنیت اقتصادی، و میراث مشترک جامعه) است (نیکوی-کتی، 2023؛ قیان، 2020).

در قرن بیست و یکم، شهروندی افزون بر دانش شهروندان از حقوق خود، حوزه تمایل برای فعالیت به طور مستقل، به گونه‌ای است که تصمیم و رفتار افراد جامعه بازتاب بایدهای اخلاقی، عدالت اجتماعی و کرامت انسانی باشد (القتاوتة و همکاران، 2019). ابعاد شهروندی سیاسی، مدنی و اجتماعی که ریشه در نظریه‌های کلاسیک شهروندی دارند، در چهارچوب نظری مدرن، در کنار ابعاد ضروری دیگری که معطوف به کلیت محیط و جامعه انسانی است، تحولی یکتا را در حوزه شهروندی و آموزش آن نمایان ساخته است. این ابعاد شهروندی نوین، شامل شهروندی زیست محیطی و توسعه پایدار مربوط به حقوق و مسئولیت‌های شهروندان زمین است. شهروندی زیست محیطی شامل مجموعه‌ای از حقوق (مانند هوای پاک، آب پاک، حق زندگی) و وظایف (به عنوان مثال آلوده نکردن) است (کاو⁶، 2018). شهروندی محیطی به عنوان رفتارهای مسئولانه محیط زیستی شهروندانی است که در جامعه به عنوان عوامل تغییر و تحول در حوزه خصوصی و عمومی در مقیاس محلی، ملی و جهانی، با فعالیت‌های جمعی و فردی، برای حل مسائل زیست محیطی کنونی و پیش‌گیری از ایجاد مشکلات تازه، فعالیت می‌کنند. مشکلات زیست محیطی نوین نیز شامل دستیابی به پایداری و همچنین ایجاد ارتباط سالم با طبیعت می‌باشد. شهروندی زیست محیطی شامل اعمال حقوق و وظایف زیست محیطی و شناسایی عوامل ساختاری تخریب و مشکلات زیست محیطی، افزایش خواست و شایستگی‌های مشارکت‌کنندگان و با در نظر گرفتن عدالت درون و برون نسلی است (شبکه اروپایی شهروندی محیط زیست، 2018؛ به نقل از کاو، 2018). پیوند بین پایداری زیست محیطی و توسعه پایدار شهری (هنرور، آقایاری هیر، علیزاده اقدام و محمدپور، 1400) به اهمیت بعد دیگر شهروندی اشاره دارد.

توسعه پایدار، توسعه‌ای است که نیازهای کنونی را برآورده می‌کند، بدون این که توانایی نسل‌های آینده را در برآوردن نیازهای خود به خطر اندازد. این مفهوم، حق زندگی در محیط طبیعی تخریب نشده را برای نسل‌هایی که هنوز متولد نشده اند، نشان می‌دهد (فیکس، سمیتز و مولر⁷، 2022). گسترش ظرفیت‌های به‌کارگیری از فضای مجازی و رسانه‌ها، ابعاد نوینی به نام شهروندی دیجیتال و رسانه‌ای را در حوزه شهروندی مدرن و آموزش آن ایجاد کرده است. با ظهور جامعه شبکه‌ای و فضای اجتماعی مجازی، شکل، محتوا و کیفیت تعاملات انسانی و به دنبال آن کنش‌های مدنی و سیاسی دچار تغییرات شگرفی شده‌اند که مطالعه

1. Qian
2. Al-Qatawneh, Alsalhi & Eltahir
3. Huntjens, & Kemp
4. Marshall
5. Neequaye-Kotey
6. Cao
7. Faecks, Smits & Möller

و تحلیل آنها مبتنی بر مبانی نظری پیشین، دشوار و یا ناممکن است (احمدی و مرادی، 1397). سرعت زیاد دگرگونی‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات به احتمال زیاد ادامه خواهد یافت و با توجه به آن، اهمیت شهروندی و امنیت در دنیای مجازی افزایش می‌یابد. شهروندی دیجیتال فرصت‌های جدیدی را برای مشارکت مدنی و سیاسی، به ویژه از راه رسانه‌های اجتماعی و دیگر فناوری‌های تعاملی فراهم می‌کند. این تحولات همچنین خطرات جدیدی، به ویژه در مورد حریم خصوصی و امنیت، ایجاد خواهند کرد (کیتینگ¹، 2016).

بر اساس آنچه بیان شد و با توجه به اینکه مردم ایران به طور نسبی آگاهی زیادی از حقوق و مسئولیت‌های شهروندی خود نداشته و رعایت اخلاق شهروندی در سطح خوبی قرار ندارد (این امر به دلیل غفلت در آموزش شهروندی بوده که باعث فقر هویتی و محدودنگری جهان بینی افراد جامعه شده و آنان را دچار ضعف‌های اساسی در هویت اجتماعی و مدنی و گرفتار نگرش‌های ضد اجتماعی، خلاف کاری، روحیه سرکشی و به دنبال آن آسیب‌های اجتماعی کرده است)، لذا تدوین و ارایه بسته‌های آموزشی شهروندی نوین از ضرورت‌های، امروز جامعه ما محسوب می‌شود. از طرف دیگر، در این سال‌ها رفتارهای ضد شهروندی مانند اوباش‌گری جوانان، به هم زدن نظم شهری، رعایت نکردن قانون و مقررات، گذر نکردن از خط‌های عابر پیاده، مزاحمت با موتور در سطح شهر، ریختن زباله، دیوارنویسی، حرف‌های زشت، دعوا و بی‌احترامی‌ها، مصرف دخانیات در اماکن عمومی، تخریب محیط زیست (آتش زدن درختان، آلودگی رودخانه‌ها با سم و از بین رفتن آبزیان با هدف صید ماهی) (بهرامی، تاج مزینانی و امیری، 1396) و مشکلاتی مانند بی‌توجهی به سلامتی افراد، نبود حس مسولیت و همکاری بین مردم، بی‌توجهی به حقوق دیگران، سد معبر، مصرف بی‌رویه انرژی، افزایش داشته است (آرایش و شیخی، 1399). همچنین پدیده نسبتاً تازه حقوق فردی و جمعی در دنیای دیجیتال، هنوز برای بسیاری از افراد جامعه ما ناشناخته بوده و رفتارهای نامناسب فراوانی در زمینه‌های مرتبط با این حوزه به چشم می‌خورد. نکته با اهمیت در حوزه شهروندی مدرن، این است که چون درک افراد از حقوق و مسئولیت‌های شهروندی می‌تواند، متفاوت و یا حتی متعارض باشد، برقراری چنین تعادلی نیازمند آموزش است. آموزش شهروندی تدارک فرصت‌های کسب دانش و آگاهی، داشتن نگرش و تقویت توانمندی‌هایی است که فرد را در تعامل مؤثر با دیگر افراد جامعه، برای مشارکت در زندگی سیاسی و اجتماعی یاری می‌رساند (گردوس-سنچز²، 2023). مسلماً هیچ شخصی خود به خود شهروند محسوب نخواهد شد و تنها در صورتی می‌توان از وجود شهروند سخن گفت که فرد در یک پروسه زمانی، از راه آموزش‌های رسمی و غیررسمی به شهروند تبدیل شده باشد (گیسویت³، 2023). به نظر می‌رسد آموزش شهروندی، فرایندی مربوط به تمام عمر است و افراد در تمام طول زندگی خود نیازمند آموزش‌های متناسب با آن هستند (زورموند، گیورین، ون درپلوگ و ون ریت⁴، 2023). گام اول برای آموزش شهروندی شناخت ابعاد آن می‌باشد. در پژوهش‌های گذشته توافقی در مورد ابعاد شهروندی وجود نداشته و در بسیاری از این پژوهش‌ها به ابعاد متفاوتی اشاره شده است. برای نمونه در پژوهش کاو (2018) به شهروندی سیاسی، مدنی، اجتماعی، زیست محیطی و توسعه پایدار؛ در پژوهش احمدی، پوراحمد و حاتمی نژاد (1392) به ابعاد سیاسی، مدنی و اجتماعی؛ در پژوهش السبیل، الرقاد و ابوامیره⁵ (2015)؛ مینینگ⁶ (2023)؛ تامسون و هال⁷ (2023) و بویکما، بویسه و رابن⁸، (2020) به بعد شهروندی فرهنگی؛ در پژوهش ثورنبرگ و آگاز⁹ (2016) به بعد شهروندی اخلاقی؛ در پژوهش یمینی، تیبتیس و گورن¹⁰ (2019) به شهروندی جهانی؛ در پژوهش ولاندرن، بولندر و کلیمنس¹¹ (2020) بعد شهروندی دیجیتال؛ و در پژوهش قیان (2020) به بعد رسانه و دیجیتال اشاره شده است. تنوع و پراکندگی ابعاد مورد اشاره ضرورت تدوین یک مدل جامع نظری و سپس

1. Keating
2. Granados-Sánchez
3. Gisewhite
4. Zuurmond, Guérin, vanderPloeg & vanRiet
5. Al-Sabeelah, Alraggad & Abou-Ameerh
6. Manning
7. Thomson & Hall
8. Buikema, Buyse & Robben
9. Thornberg & Oguz
10. Yemini, Tibbitts & Goren
11. Vlaanderen, Bevelander and Kleemans

بر مبنای آن تدوین یک بسته آموزشی مبتنی بر آن را برجسته می‌سازد. بر همین اساس هدف مطالعه حاضر تدوین بسته جامع آموزش شهروندی بر اساس ابعاد نوین این پدیده در نظر گرفته شد.

روش

این پژوهش به روش تحلیل مضمون قیاسی و پیشینه‌محور بر اساس رویکرد تحلیل شبکه مضامین آتراید-استرلینگ¹ (2001) به بررسی پیشینه پژوهش پرداخته و با توجه به هدف پژوهش، داده‌های مرتبط با محتوا و ساختار بسته جامع آموزش شهروندی به صورت کتابخانه‌ای و متن محور گردآوری شد. مراحل تحلیل مضمون قیاسی پیشینه‌محور به شرح زیر انجام شد.

1. در ابتدای کار شبکه مضامین، رابطه مضامین پایه و مضامین سازمان دهنده با مضمون فراگیر رسم شد.
2. با مرور متون تخصصی، ابعاد و جزئیات تشریحی و توضیحی ابعاد جامع شهروندی مدرن به عنوان مضامین فراگیر و سازمان دهنده گردآوری شد.
3. مضامین پایه مربوط به هر مضمون سازمان دهنده و سپس مضامین فراگیر مشخص شد.
4. متناسب با هر یک از مضامین سازمان دهنده و پایه، فنون و تکنیک‌های آموزشی مورد نیاز برای ابعاد آموزش جامع شهروندی، مشخص شد.
5. سپس از راه گروه متمرکز، بر اساس معیارهایی مانند فراگیری در پژوهش‌ها، تناسب کاربردی و عملی با مضمون سازمان دهنده و پایه، همچنین به کمک تشخیص تخصصی، فنون آموزشی مورد نیاز برای بسته جامع آموزش شهروندی نهایی شد.
6. بسته جامع آموزش شهروندی تدوین شد.

بافت پژوهش و نمونه

جامعه آماری پژوهش، شامل همه متون حوزه شهروندی مدرن و آموزش آن بود. تعداد 450 مقاله، کتاب و کتابچه از میان 17300 مورد نتیجه جستجوی در گوگل اسکالر داندلود شد. حجم نمونه در بخش تدوین بسته جامع آموزش شهروندی، شامل 56 منبع اصلی نوشتاری، روش نمونه‌گیری هدفمند بر اساس پوشش فنون و روند آموزش جامع شهروندی و مبنای کفایت حجم نمونه، اشباع اطلاعاتی بود. همچنین بافت پژوهش در بخش تحلیل مضمون، برای ارزیابی تحلیل مضمون و بسته آموزشی تدوین شده، از نظر متخصصان حوزه شهروندی و آموزش آن استفاده شد. حجم نمونه پژوهش در پیل تخصصی شامل 6 متخصص در این حوزه بود که به صورت هدفمند انتخاب شدند. مبنای انتخاب حجم نمونه کسب توافق 0/8 (چهار پنجم) بود.

ابزارهای پژوهش

الف) فرم ثبت نتایج تحلیل مضمون پیشینه محور: این فرم بر پایه شبکه مضامین آتراید-استرلینگ (2001) ساخته شده و اعتبار سودمندی آن در پژوهش‌های مختلف گذشته مورد تأیید قرار گرفته است.

ب) فرم ارزیابی محتوای بسته جامع آموزش شهروندی توسط متخصصان: پس از ساخته شدن بسته آموزشی و پیش از آموزش مرحله پایلوت، فرم ارزیابی بسته جامع آموزش شهروندی از نظر ساختار، فرایند، محتوا و زمان اختصاص یافته به جلسات، در اختیار 6 متخصص در این زمینه قرار گرفت و امتیازهای داده شده برای محاسبه ضریب توافق بین داوران به کار رفت.

1. Attride-Stirling

روش اجرا

1) برای تدوین بسته جامع آموزش شهروندی، ابتدا مضامین پایه و سازمان دهنده، همراه با شرح و توضیح کوتاهی از آنها استخراج شد.

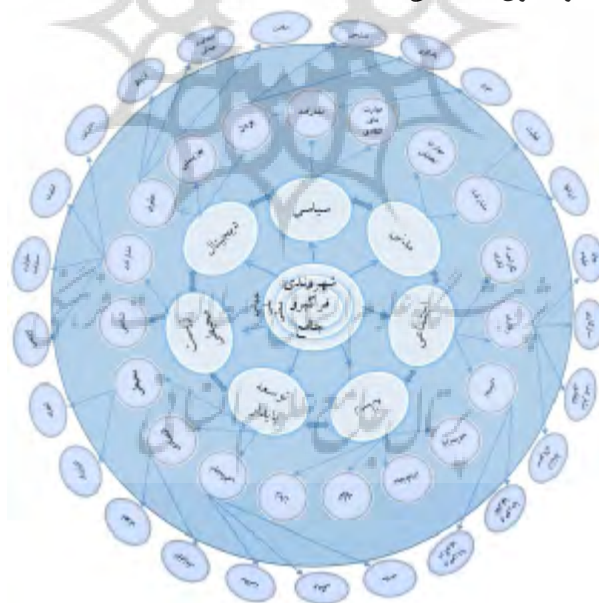
2) سپس جدول تحلیل مضمون در اختیار 6 نفر از متخصصان آگاه به مسائل شهروندی و آموزش آن، قرار گرفت. پیشنهادهای اصلاحی این داوران در مورد مولفه‌های بسته آموزشی نهایی مورد توجه قرار گرفت و توافق بین ارزیاب‌ها محاسبه شد.

روش تجزیه و تحلیل

داده‌ها در گام نخست پژوهش (بخش کیفی)، با استفاده از تحلیل مضامین پیشینه‌محور آتراید استرلینگ (2001)، با چهار گام شامل تعیین مضامین فراگیر، مضامین سازمان دهنده، مضامین پایه و مصادیق توصیفی و عینی مضامین پایه به شیوه کیفی تجزیه و تحلیل شد. افزون بر آن، برای تعیین روایی محتوایی تحلیل شبکه مضامین از محاسبه نسبت روایی محتوایی¹ (CVR) استفاده خواهد شد.

یافته‌ها

برای تعیین ساختار و محتوای بسته جامع آموزش شهروندی، تحلیل مضمون پیشینه‌محور، بر متون مرتبط انجام شد. مضمون فراگیر و مضامین سازمان دهنده که مبنای پایه، تحلیل مضمون بر مبنای پیشینه نظری و پژوهشی هستند، شامل شهروندی سیاسی، شهروندی مدنی، شهروندی اجتماعی (شامل مبتنی بر رفتار قانون مدار و امنیت اخلاقی)، شهروندی زیست محیطی، شهروندی مرتبط با توسعه پایدار، شهروندی مرتبط با رسانه و شهروندی دیجیتال بودند. یافته‌های تحلیل شبکه مضامین بر اساس رویکرد آتراید استرلینگ (2001) در شکل 1 و جدول 1 نمایش داده شده‌اند.

نگاره 1. ابعاد شهروندی برپایه پیشینه پژوهش

پس از مشخص شدن گستره جزیی هر یک از مضامین سازمان دهنده برای در نظر گرفته شدن در بسته جامع آموزش شهروندی که یافته‌های آن در نگاره و جدول 1 نشان داده شده است، در یک بررسی تخصصی متمرکز توسط داوران مستقل،

1. Content Validity Ratio (CVR)

تناسب و ارتباط نظری و منطقی بین مضامین فراگیر، مضامین سازمان دهنده و مضامین پایه مورد بررسی قرار گرفت و مواردی که توافق هشت دهم و بالاتر برای آن‌ها وجود داشت به همان ترتیب حفظ و آنهایی که توافق در مورد ارتباط بین مضامین فراگیر، مضامین سازمان دهنده و مضامین پایه کمتر از هشت دهم بود بر پایه پیشنهادات داوران، مورد بازنگری نهایی قرار گرفت. برای اطمینان یافتن از روایی محتوای نهایی تحلیل موضوعی (مضمون) انجام‌شده که یافته‌های آن در جدول 1 دیده می‌شود، نسبت روایی محتوایی (CVR) محاسبه و برآورد تناسب بین مضامین پایه با مضامین سازمان دهنده و فراگیر برای هفت مضمون سازمان دهنده و مضامین پایه جزئی در جدول 2 ارائه شد.

جدول 1. یافته‌های تحلیل شبکه مضامین بر اساس رویکرد آتراید استرلینگ (2001)

مضمون	سازمان‌دهنده
پایه	1 2
شبهه عملکرد دولت (نهادهای و فرایندها) (اتحادیه اروپا، 2017، ص 11 و 58؛ گیجسل، لدوکس، ریمرکن و تن دام ¹ ، 2012، ص 6؛ گیرون ² ، 2012، ص 276) حقوق و مسئولیت و مشارکت (اتحادیه اروپا، 2017، ص 11 و 58؛ بسکوپه، بنهوم، کاس، کستیلو و میراندا ³ ، 2013، ص 17) تهدیدها (بسکوپه و همکاران، 2013، ص 17)	
تفکر سطح بالا و انتقادی (بسکوپه و همکاران، 2013، ص 18؛ گیرون، 2012، ص 276) ارتباطی (همان؛ همان ص 277 و 213) همکاری؛ (بسکوپه و همکاران، 2013، ص 278) حل تعارض (تروینو، کاراسکو، کلسی و کندی ⁴ ، 2021، ص 21) عمل دموکراتیک (تروینو و همکاران، 2021، ص 21) مشارکت در اداره (بسکوپه و همکاران، 2013، ص 18) پیروی از قانون (تروینو و همکاران، 2021، ص 21؛ اتحادیه اروپا، 2017، ص 11) توانایی مطالبه‌گری (تروینو و همکاران، 2021، ص 21؛ بوثرید ⁵ ، 1993، ص 47)	سیاسی
پایندی (نیاد بزوز ⁶ ، 2017، ص 14) ترویج (نیاد بزوز، 2017، ص 14) عمل به دموکراسی (نیاد بزوز، 2017، ص 14؛ گیرون، 2012، ص 278) ارزش‌گذاری حاکمیت قانونی (گیرون، 2012، ص 278؛ اتحادیه اروپا، 2017، ص 58) دفاع (فلاورز و زانی ⁷ ، 2009، ص 205؛ بوثرید، 1993، ص 47)	شهروندی
مشارکت (ژرمن ⁸ ، 2019، ص 32، 34؛ بسکوپه و همکاران، 2013، ص 18) پیگیری (بسکوپه و همکاران، 2013، ص 21)	
مفهومی و واقعی (ترنی پورتا، کبررا، روهر، لیو و ریوس ⁹ ، 2015، ص 30) اصول (گنزالز-سالمنکا، آگودلو و سلینس ¹⁰ ، 2020، ص 1؛ اگنادیسول ¹¹ ، 2020، ص 1؛ چوا، ساء، هنریکس و ردیگر ¹² ، 2022، ص 4؛ برت ¹³ ، 2017؛ شولز، آینلی، فریلون، لسیتو و آگروستی ¹⁴ ، 2016، ص 26؛ ترنیپورتا و همکاران، 2015، ص 30؛ فریدمن، فریلن و ملک ¹⁵ ، 2011، ص 2؛ ون پوک، وندنیل و بروینیکس ¹⁶ ، 2009، ص 5) تاریخی (ترنیپورتا و همکاران، 2015، ص 30) نهادها (ترنیپورتا و همکاران، 2015، ص 30) حقوق و مسئولیت‌ها (شولز و همکاران، 2016، ص 46) استدلال (شولز و همکاران، 2016، ص 46)	معدنی

1. Geijsel, Ledoux, Reumerman & Ten Dam
2. Girón
3. Bascopé, Bonhomme, Cox, Castillo and Miranda
4. Trevino, Carrasco, Claes and Kennedy
5. Boothrivid
6. Bezos Family Foundation
7. Flowers & Szelenyi
8. Germeu
9. Tornev-Purta, Cabrera, Roohr, Liu & Rios
10. González-Salamanca, Agudelo and Salinas
11. Egaña del Sol
12. João, Sá, Henriques and Rodrigues
13. Brett
14. Schulz, Ainley, Fraillon, Losito, Agrusti
15. Friedman, Fraillon and Malak
16. Van Poeck, Vandenabeele and Bruyninckx

توسعه پایدار	اجتماعی	<p>مهارت‌های تحلیلی (ترنیپورتا و همکاران، 2015، ص 34) مهارت‌های ارتباطی (وزارت آموزش نیوزلند، 2020، ص 15؛ ترنیپورتا و همکاران، 2015، ص 34) مهارت‌های همزیستی (سکوپه و همکاران، 2013، ص 17) تعهد به خدمت (بوثرید، 1993، ص 47) مشارکت (شولز و همکاران، 2016، ص 24؛ ترنیپورتا و همکاران، 2015، ص 35) انگیزه‌ها (ترنیپورتا و همکاران، 2015، ص 36؛ ادینگتن و امبروس، 2010، ص 9) نگرش‌ها (شولز و همکاران، 2016، ص 33 و 40) هویت (شولز و همکاران، 2016، ص 24؛ ترنیپورتا و همکاران، 2015، ص 35) کارآمدی (شولز و همکاران، 2016، ص 42؛ ترنیپورتا و همکاران، 2015، ص 36؛ ادینگتن و امبروس، 2010، ص 9) جنبه‌ها و ارزش‌های دموکراتیک (شولز و همکاران، 2016، ص 36) ارتباط‌ها (شولز و همکاران، 2016، ص 30)</p>
	زیست محیطی	<p>مشارکت (بروم، 2020، ص 2؛ اتحادیه اروپا، 2017، ص 53) حق و مسئولیت (سیمن، 2021، ص 4؛ تن دام، گیجسل، ریمرن و لدوکس، 2011، ص 2؛ باکمستر و توماس، 2009، ص 10) تعامل اجتماعی و فرهنگی (اتحادیه اروپا، 2017، ص 53؛ گیجسل و همکاران، 2012، ص 5؛ تن دام و همکاران، 2011، ص 1) بهداشت و سلامت (اتحادیه اروپا، 2017، ص 53؛ باکمستر و توماس، 2009، ص 20) مشارکت اقتصادی (اتحادیه اروپا، 2017، ص 53) درک خود و جهان (ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 12) رفتار دموکراتیک و مسئولانه (گیجسل و همکاران، 2012، ص 5؛ تن دام و همکاران، 2011، ص 2) نگرش (به عمل دموکراتیک؛ رفتار مسئولانه اجتماعی؛ برخورد با درگیری‌ها؛ برخورد با تفاوت‌ها) (ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 12؛ اتحادیه اروپا، 2017، ص 56؛ گیجسل و همکاران، 2012، ص 5) فکر (به عمل دموکراتیک؛ رفتار مسئولانه اجتماعی؛ برخورد با درگیری‌ها؛ برخورد با تفاوت‌ها) (گیورس، گیجسل، آدمیرال، جرجسن و تن دام، 2015، ص 4؛ تن دام و همکاران، 2011، ص 6) رفتار فردی: (اقدام دموکراتیک؛ رفتار مسئولانه اجتماعی) (ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 12؛ اتحادیه اروپا، 2017، ص 53؛ گیورس و همکاران، 2015، ص 4؛ تن دام و همکاران، 2011، ص 1 و 2؛ باکمستر و توماس، 2009، ص 20؛ بوثرید، 1993، ص 47) تعاملی (برخورد با درگیری‌ها؛ برخورد با تفاوت‌ها) (وزارت آموزش نیوزلند، 2020، ص 9؛ نیوولینک و اوستدام، 2021، ص 3؛ اتحادیه اروپا، 2017، ص 53، 55 و 75؛ گیجسل و همکاران، 2012، ص 5؛ تن دام و همکاران، 2011، ص 2)</p>
	دانش	<p>مشارکت (تلسین، پائو، گلدمن و هنسمن، 2021، ص 1؛ هالوگ و همکاران، 2011، ص 17) ارتباط سالم (تلسین و همکاران، 2021، ص 1) درک اکوسیستم‌های طبیعی (هاجیچامبیس، پرسکوا-هاجیچامبی و جورجیو، 2022، ص 2؛ برت، 2017، ص 2؛ هالوگ و همکاران، 2011، ص 14) درک آثار زیست انسان (یوسلیزا¹³ و همکاران، 2020، ص 5) درک آثار تغییرات اکولوژیک بر زندگی و سلامت انسان (هاجیچامبیس و همکاران، 2022، ص 2؛ برت، 2017، ص 2) درک امکان کاهش تخریب و بازسازی (هاجیچامبیس و همکاران، 2022، ص 2؛ برت، 2017، ص 2) مهارت شناختی (ارزیابی؛ حل مسئله، تفکر انتقادی، برنامه ریزی، بررسی شواهد، تجزیه و تحلیل، بیان و دفاع از دیدگاه) (هالوگ و همکاران، 2011، ص 14-17) نگرش (حساسیت و توجه، تمایل به برعهده گرفتن مسئولیت، خودکارآمدی) (هاجیچامبیس و همکاران، 2022، ص 2؛ هاجیچامبیس و هاجیچامبی، 2020، ص 2؛ گیورن، 2012، ص 278؛ هالوگ و همکاران، 2011، ص 17) رفتار (مشارکت) (همکاری، رفتار مسئولانه، متقاعدسازی، عامل بودن) (هاجیچامبیس و همکاران، 2022، ص 4؛ یوسلیزا و همکاران، 2020، ص 4-6؛ هاجیچامبیس و همکاران، 2022، ص 30؛ برت، 2017، ص 2؛ هالوگ و همکاران، 2011، ص 15-38) محیطی (اکولوژیک و طبیعی، شهری و مصنوعی، سلامت و ایمنی) (جوآ و همکاران، 2022، ص 3؛ سدیتا، بلسی و یانگ، 2022، ص 1؛ اگنادیسول، 2020، ص 3؛ گنزالز-سلمنکا و همکاران، 2020، ص 2؛ ینوان، 2018، ص 32) اقتصادی (فرصت‌ها، چالش‌ها) (اتحادیه اروپا، 2021، ص 17؛ ینوان، 2018، ص 33؛ جوآ و همکاران، 2022، ص 6) اجتماعی (رفاه، حقوق، سلامت، فرهنگ، سیاست) (جوآ و همکاران، 2022، ص 4؛ سدیتا و همکاران، 2022، ص 1؛ هاجیچامبیس و همکاران، 2022، ص 25؛ گنزالز-سلمنکا و همکاران، 2020، ص 2) محیطی (اکولوژیک و طبیعی، شهری و مصنوعی، سلامت و ایمنی) (جوآ و همکاران، 2022، ص 4؛ هاجیچامبیس و همکاران، 2022، ص 1؛ گنزالز-سلمنکا و همکاران، 2020، ص 2)</p>

1. Ministry of Education
2. Eddington and Ambrose
3. Broom
4. Seemann
5. Ten Dam, Geisel, Reumerman & Ledoux
6. Buckmaster & Thomas
7. Richardson & Milovidov
8. Gebors, Geisel, Admiraal, Jorgensen & Ten Dam
9. Nieuwelink & Oostdam
10. Telešienė, Pauw, Goldman and Hansmann
11. Hollwee
12. Hadiichambis, Paraskeva-Hadjichambi and Georgiou
13. Yusliza
14. Hadiichambis and Hadjichambi
15. Sedita, Blasi and Yang
16. Thinvan
17. Rondinell & Berry

- 3: اقتصادی (تولید پایدار، مصرف پایدار، کاهش آثار محیطی) (سدیتا و همکاران، 2022، ص 1؛ اتحادیه اروپا، 2021، ص 8؛ جاوفا¹، 2021، ص 2؛ گنزازلزاسلمنکا و همکاران، 2020، ص 2؛ دین، لینسی، فیلدینگ و سمیت²، 2016، ص 1) اجتماعی (حقوق؛ شمول؛ پذیرش، گزینش، رفاه، سلامت، فرهنگ، سیاست، ارتباط) (سدیتا و همکاران، 2022، ص 3؛ گنزازلزاسلمنکا و همکاران، 2020، ص 2؛ اکتادیسول، 2020، ص 2) سواد رسانه‌ای (لوریسلا و همکاران، 2020، ص 2؛ اگواددگومز و پرزدریگز³، 2012، ص 3) تفکر سطح بالا و تفکر انتقادی (ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 47) درک نقش رسانه‌ها (وزارت آموزش نیوزلند، 2020، ص 20؛ اگواددگومز و پرزدریگز، 2012، ص 3) دانش کاربرد (سکریک، ژو، گو و پنگ⁴، 2015، ص 36؛ اگواددگومز و پرزدریگز، 2012، ص 3؛ ویلسون، گریزل، توازن، آکیمپنگ و چونگ⁵، 2011، ص 16) تجزیه و تحلیل (احمدی، عبدالملکی و خطیب زنجانی، 1401؛ لوریسلا، هرزینا و راب⁶، 2020، ص 2) پردازش (وزارت آموزش نیوزلند، 2020، ص 9) ارزیابی (احمدی و همکاران، 1401؛ لوریسلا و همکاران، 2020، ص 2) تشخیص (ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 47؛ وزارت آموزش نیوزلند، 2020، ص 20) تصمیم‌گیری مستقل (ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 47؛ وزارت آموزش نیوزلند، 2020، ص 20) کاربرد (سکریک و همکاران، 2015، ص 36) مشارکت (سکریک و همکاران، 2015، ص 36) ارتباط (سکریک و همکاران، 2015، ص 36؛ اگواددگومز و پرزدریگز، 2012، ص 3) بیان خود (وزارت آموزش نیوزلند، 2020، ص 20؛ اگواددگومز و پرزدریگز، 2012، ص 3) زبان توانایی تجزیه و تحلیل زبان رسانه (فرومیگز⁷، 2006، ص 47) تولید (تشخیص هدف و آثار فرهنگی) (احمدی و همکاران، 1401؛ فرومیگز، 2006، ص 9) بازنمایی (تشخیص واقعیت‌ها، گزینش، کلیشه‌ها، تفسیرها و تعصب سازندگان) (فرومیگز، 2006، ص 28 و 49؛ بوئرید، 1993، ص 47) مخاطبان (هدف گذاری، گردش، تفاوت‌ها، خطاب) (فرومیگز، 2006، ص 50) دانش به کارگیری (کنی⁸، 2021، ص 12؛ گرمون⁹، 2020، ص 25) دانش محلی و جهانی (ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 24) تفکر معطوف به فضای دیجیتال (ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 24) فهم و احترام به خود و دیگران (گرمون، 2020، ص 25) درک مسایل مرتبط با سلامتی و بهزیستی (کنی، 2021، ص 17؛ گرمون، 2020، ص 24؛ ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 14) درک تفاوت‌های فرهنگی (ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 12) محافظت از اطلاعات (کنی، 2021، ص 12-13) مدیریت خود (کنی، 2021، ص 12-13؛ ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 14) توان تشخیص درست از نادرست (کنی، 2021، ص 12-13؛ ریچاردسون، میلویدو و اشمزرید¹⁰، 2017، ص 112) استفاده از فرصت‌ها (ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 12) حقوق و مسئولیت‌ها (کنی، 2021، ص 13؛ ماهادیر، بهاردین و ایرهیم¹¹، 2021، ص 3؛ ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 11؛ ریچاردسون و همکاران، 2017، ص 112) امنیت و حریم خصوصی (جیمز، وینستین و مندوزا¹²، 2021، ص 32؛ ماهادیر و همکاران، 2021، ص 2؛ ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 14) خرید و مصرف (کنی، 2021، ص 12-13؛ جیمز و همکاران، 2021، ص 25) آنلاین بودن (دسترسی، یادگیری و خلاقیت، سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی، داشتن تفکر انتقادی ابتکار، حل مسئله و کارآفرینی، سواد و شایستگی ریاضی، شایستگی‌های پایه در علم و فناوری) (کنی، 2021، ص 5؛ ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 13-46) شایستگی دیجیتال (جستجو، گزینش و ایجاد محتوا؛ مهارت‌های شناختی سطح بالا) (ماهادیر و همکاران، 2021، ص 2؛ جیمز و همکاران، 2021، ص 48؛ گرمون، 2020، ص 11؛ ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 13؛ ریچاردسون و همکاران، 2017، ص 108؛ چوی، گلسمن و کریستل¹³، 2017، ص 4 و ویلسون و همکاران، 2011، ص 41) بهزیستی آنلاین (اخلاق و همدلی، سلامت و بهزیستی، ارتباطات، توانایی بیان فرهنگی، توانایی برقراری ارتباط با زبان مادری و خارجی، شایستگی‌های های اجتماعی، عاطفی و مدنی) (کنی، 2021، ص 6؛ جیمز و همکاران، 2021، ص 13؛ گرمون، 2020، ص 12؛ لوریسلا و همکاران، 2020؛ ولاندرن و همکاران، 2020، ص 1؛ ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 11-82؛ جونز و میچل¹⁴، 2015، ص 3) حقوق آنلاین (مشارکت فعال، حقوق و مسئولیت‌ها، حریم خصوصی و امنیت، آگاهی مصرف‌کننده) (کنی، 2021، ص 14؛ جیمز و همکاران، 2021، ص 16؛ ماهادیر و همکاران، 2021، ص 2؛ گرمون، 2020، ص 12؛ ریچاردسون و میلویدو، 2019، ص 14؛ ریچاردسون و همکاران، 2017، ص 110؛ چوی و همکاران، 2017، ص 4)

1. Jaufar
2. Dean, Lindsay, Fielding & Smith
3. Aguaded-Gómez & Pérez-Rodríguez
4. Skoric, Zhu, Goh & Pang
5. Wilson, Grizzle, Tuazon, Akyempong and Cheung
6. Lauricella, Herdzina & Robb
7. Frau-Meigs
8. Koni
9. Grammon
10. Richardson, Milovidov and Schmalzried
11. Mahadir, Baharudin and Ibrahim
12. James, Weinstein & Mendoza
13. Choi, Glassman & Cristol
14. Jones, M. L. & Mitchell

جدول 2. نسبت روایی محتوایی روابط بین مضامین پایه به مضامین سازمان دهنده و فراگیر

تم فراگیر	میانگین روایی محتوایی (CVR)
شهروندی سیاسی	1
شهروندی مدنی	1
شهروندی اجتماعی	1
شهروندی زیست محیطی	1
شهروندی مرتبط با توسعه پایدار	1
شهروندی مرتبط با رسانه	1
شهروندی دیجیتال	1

در گام بعدی براساس نظر کریپندورف¹ (1378) فراوانی واحدهای معنایی به عنوان متداولترین معیار برای برآورد زمان قابل اختصاص به هر یک از مضامین فراگیر، به کار رفت. برای تصمیم‌گیری درباره شیوه تدوین و میزان تمرکز متناسب با مضامین فراگیر در بسته جامع آموزش شهروندی، ابتدا فراوانی و درصد فراوانی مضامین پایه مربوط به مضامین سازماندهنده هفت گانه محاسبه و رتبه‌دهی شدند. یافته‌های این گام از بررسی در جدول 3 نمایش داده شده است.

جدول 3. فراوانی و درصد فراوانی مضامین فراگیر حاصل از تحلیل مضمون قیاسی نظریه‌محور

ردیف	عنوان ابعاد	فراوانی پایه (مفاهیم)	درصد فراوانی	درصد اختصاص یافته از زمان	زمان (دقیقه)	شمار نشست‌ها
1	شهروندی سیاسی	20	10/87	10	100	1/2
2	شهروندی مدنی	18	9/8	10	100	1/2
3	شهروندی اجتماعی	19	10/32	10	100	1/2
4	شهروندی زیست محیطی	19	10/32	10	100	1/2
5	شهروندی مرتبط با توسعه پایدار	37	20/1	20	210	2/4
6	شهروندی مرتبط با رسانه	27	14/69	15	150	1/7
7	شهروندی دیجیتال	44	23/9	25	260	2/5
8	کل	184	100		1080=90×12	
	معرفی و مقدمات، پیش‌آزمون، پس‌آزمون				60	0/6

چنان که در جدول 3 مشاهده می‌شود، براساس رتبه‌بندی مضامین پایه و در نظر گرفتن شمار مفاهیم مطرح شده مضامین برای آموزش شهروندی به شرح زیر است.

- 1) جایگاه نخست بعد دیجیتال (25 درصد).
- 2) جایگاه دوم بعد توسعه پایدار (20 درصد).
- 3) جایگاه سوم بعد رسانه (15 درصد).
- 4) جایگاه چهارم بعد سیاسی، مدنی، اجتماعی و زیست محیطی (هر یک 10 درصد).

1. Krippendorff

با توجه به فراوانی هر یک از ابعاد هفت گانه مورد نیاز در آموزش شهروندی، برای تعیین تفاوت معنادار بین فراوانی مضامین پایه مربوط به هر یک از مضامین سازمان دهنده هفت گانه، آزمون خی دو (کای اسکور) انجام شد. یافته‌ها نشان داد تفاوت معناداری بین فراوانی مضامین پایه و مضامین سازمان دهنده هفت گانه وجود دارد. به همین سبب می‌توان برای تدوین بسته جامع آموزش شهروندی برای هر یک از ابعاد، شمار نشست‌ها و زمان در نظر گرفته شده برای آموزش آنها را متناسب با درصد مضامین پایه در نظر گرفت. بر پایه 12 نشست 90 دقیقه‌ای، شمار نشست‌های اختصاص یافته به هر یک از ابعاد هفت گانه آموزش شهروندی در جدول 3 و 4 گزارش شده است.

چنان که در جدول 3-4 مشاهده می‌شود، به بعد شهروندی دیجیتال (25 درصد)، شهروندی توسعه پایدار (20 درصد)، شهروندی رسانه (15 درصد) و شهروندی سیاسی، مدنی، اجتماعی و زیست محیطی هر یک (10 درصد)، به ترتیب 2/4، 1/7، 1/2 نشست اختصاص داده شد. نکته دارای اهمیت در تدوین نهایی بسته جامع آموزش شهروندی، ترتیب نشست‌های آموزشی برای هفت بعد مطرح شده می‌باشد. بر پایه نظر 6 داور و ارزیاب متخصص در مورد ترتیب نشست‌های آموزش شهروندی، و با ضریب توافق 100 درصد، ترتیب نشست‌های آموزشی به شرح جدول 4 در نظر گرفته شد.

جدول 4. ماتریس اختصاص نشست‌های آموزشی شهروندی برای هر یک از ابعاد هفت گانه

نشست	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
سیاسی	■											
مدنی		■										
اجتماعی			■									
پایداری				■								
زیست محیط					■							
دیجیتال						■						
رسانه							■					

توضیح مورد توافق داوران به این صورت بود که با توجه به اینکه شهروندی در یک جغرافیای سیاسی تعریف می‌شود و رعایت نظم و قانون و آگاهی از حقوق، مقدمه شهروندی است شهروندی سیاسی، باید در نشست یک آموزش داده شود. به دنبال آن مشارکت و مفاهیم کلی مدنی هستند و سپس رفتار بین افراد و در سطوح اجتماع محلی باید مورد توجه قرار گیرد. پایداری موضوعی گسترده است که یکی از ابعاد آن به پایداری اکوسیستم و محیط زیست اشاره دارد که اگر ابتدا پایداری بحث شود و سپس اختصاصی تر به محیط زیست اشاره شود بهتر است. همچنین هر دو این موضوعات همچنان رابطه نزدیکی با زندگی شهری و اجتماع محلی دارد (پایداری به صلح و امنیت، پایداری اقتصادی و فرهنگی و محیط شهری و طبیعی زندگی، مرتبط است) در رتبه 4 و 5 قرار داده شود. سپس بعد شهروندی دیجیتال که مفهومی گسترده است و هر آنچه تا کنون در دنیای واقعی مورد توجه بوده اکنون در دنیای دیجیتال باید مد نظر باشد و مسائل جدید این بعد هم به آن افزوده شود به دنبال ابعاد گذشته مطرح شود. بعد رسانه که ارتباط نزدیکی با بخش سواد رسانه در بعد دیجیتال دارد پس از آن و به عنوان آخرین بعد آموزش داده شود.

نیاز به یادآوری است که ابتدای نشست یک و پایان نشست دوازدهم برای انجام مقدمات و اجرای پیش‌آزمون و پس‌آزمون همراه با جمع بندی مطالب دوره آموزشی در نظر گرفته شده است. بر اساس یافته‌های نشان داده شده در جدول 1 تا 4 و نگاره 1، پرسش یک پژوهش مبنی بر این که ساختار و اجزای بسته جامع آموزش شهروندی چگونه است؟ به این صورت پاسخ داده

می‌شود که اجزاء و ساختار بسته جامع آموزش شهروندی، از فنون آموزشی متمرکز بر شهروندی سیاسی، مدنی، اجتماعی (هر یک 10 درصد)، شهروندی توسعه پایدار (20 درصد)، زیست محیطی (10 درصد)، شهروندی دیجیتال (25 درصد) و شهروندی رسانه (15 درصد)، به ترتیب سه بعد نخست 1/2، 2/4، 1/2، 2/5، 1/7 نشست بود.

پاسخ به پرسش دوم پژوهش مبنی بر اینکه محتوای نهایی بسته جامع آموزشی شهروندی چگونه است؟ در جدول 5 نشان داده شده است.

جدول 5. شرح نشست‌های آموزش شهروندی

ردیف	شرح نشست	موضوع
1	پس از پیش‌آزمون آشنایی اعضای گروه با یکدیگر و بیان قانون‌ها و اصول حاکم بر گروه و دوره	آموزش و تربیتی
2	آشنایی با چهارچوب آموزش و شمار نشست‌های آموزشی	
3	بیان اهمیت رازداری در ایجاد محیط امن برای گفتگوی آزاد و بیان باورها و ایده‌های شخصی و گرفتن تعهد رازداری از اعضا	
4	شروع آموزش با تعریف شهروندی و آموزش بعد سیاسی	
5	فن آموزشی حقوق، مسئولیت‌ها و قوانین (متقاعدسازی، رای دادن، شناخت ارتباط بین حق و مسئولیت و قانون) فن آموزشی نقش قانون و پیروی از آن (هدف قانون و اهمیت رعایت قانون برای فرد و جامعه چیست) پایان نشست و دادن تمرین در خانه	
1	بررسی تکلیف واگذار شده هفته گذشته و بیان احساس و فکرها ایجاد شده در هنگام انجام تکلیف تکمیل آموزش بعد سیاسی آموزش شهروندی	سیاسی و مدنی
2	فن آموزشی اهمیت مشارکت سیاسی	
3	بیان تعریفی از بعد مدنی آموزش شهروندی و آماده‌سازی شرکت‌کنندگان برای ورود به آموزش این بعد	
4	شروع آموزش بعد مدنی شهروندی فن آموزشی پروژه برنامه ریزی (درک ساختارهای وابستگی متقابل در یک جامعه در طول دوره تغییر) فن آموزشی رویکردی ساختاریافته برای حل تعارض (یادگیری تکنیک حل تعارض) پایان نشست و دادن تمرین در خانه	
1	خوش‌آمدگویی و دریافت بازخوردی از احساس و پیامد تمرین نشست گذشته	مدنی و اجتماعی
2	تکمیل آموزش بعد مدنی آموزش شهروندی	
3	فن آموزشی بازی قایق (مفهوم ارزش‌ها و شناسایی پیش‌داوری‌ها)	
4	فن آموزشی سیستم‌های ارزشی (ارزش‌های مختلف منبع احتمالی تعارض‌اند)	
5	جمع‌بندی آموزش بعد شهروندی مدنی و تعریف بعد شهروندی اجتماعی شروع آموزش بعد اجتماعی آموزش شهروندی فن آموزشی بالن سواری (آموزش حقوق بشر و اهمیت آن در جامعه) فن آموزشی درست و غلط (تشویق برای داشتن یک نگرش انتقادی) پایان نشست و دادن تمرین در خانه	
1	در مورد حقوق اجتماعی که کمبود آن را در زندگی خود حس کرده‌اند و کلیشه‌های ذهنی که در رسانه‌ها یافته‌اند، گفتگوی کوتاهی انجام می‌شود.	اجتماعی و توسعه پایدار
2	تکمیل آموزش بعد اجتماعی شهروندی.	
3	فن آموزشی اولین برداشت‌ها (آگاهی از تنوع برداشت‌ها، تمرین گوش دادن فعال و احترام به دیگران)	
4	بیان تعریفی از بعد توسعه پایدار آموزش شهروندی و آماده‌سازی شرکت‌کنندگان برای ورود به آموزش این بعد.	
5	شروع آموزش بعد توسعه پایدار شهروندی. فن آموزشی مراقبت از جوامع خود (دفاع از آینده‌ای پایدارتر) پایان نشست و دادن تمرین در خانه	
1	دانش جوانان نیازهای توسعه پایدار را که در جامعه و شهر خود پیدا کردند را به کلاس ارائه و در مورد آنها گفتگوی کوتاهی انجام می‌شود.	توسعه پایدار
2	تکمیل آموزش بعد توسعه پایدار شهروندی.	
3	فن آموزشی شناسایی نیازها (شناخت 17 هدف توسعه پایدار و ارزیابی انتقادی نیازهای جامعه) فن آموزشی درک و شناخت انرژی مقرون به صرفه، قابل اطمینان، پایدار و مدرن فن آموزشی خرید و مصرف خوراکی‌ها (کاهش دورریز و هزینه‌های مربوط به آنها و نقش و اهمیت آن در اقتصاد خانواده) پایان نشست و دادن تمرین در خانه	

نوعه پایدار و محیط زیست	نشان	1) بررسی تکلیف خواسته شده و بحث کوتاهی در مورد یافته‌ها و احساس و افکار ایجاد شده در اثر تمرین.	1
		2) ادامه آموزش بعد توسعه پایدار شهروندی.	2
		3) فن آموزشی ترویج صنعتی فراگیر و پایدار و تقویت نوآوری	3
		4) فن آموزشی ارزیابی مصرف آب	4
محیط زیست	هفت	1) فن آموزشی سبک زندگی اخلاقی	1
		2) شروع آموزش شهروندی زیست محیطی.	2
		3) فن آموزشی سبک زندگی اخلاقی	3
دیجیتال	هفت	1) پایان نشست و دادن تمرین در خانه	1
		2) بررسی تکلیف خواسته شده و بحث کوتاهی در مورد یافته‌ها و احساس و افکار ایجاد شده در اثر تمرین.	2
		3) ادامه آموزش بعد زیست محیطی شهروندی.	3
دیجیتال	نوع	1) معرفی بعد دیجیتال شهروندی.	1
		2) شروع آموزش بعد دیجیتال شهروندی.	2
		3) فن آموزشی قانون در دنیای آنلاین و خلاقیت	3
دیجیتال	نوع	1) فن آموزشی تفاوت حقوق و مسئولیت‌ها	1
		2) پایان نشست و دادن تمرین در خانه	2
		3) ادامه آموزش بعد دیجیتال شهروندی.	3
دیجیتال رسانه	نوع	1) فن آموزشی ریسک استفاده از فناوری دیجیتال	1
		2) فن آموزشی حریم خصوصی	2
		3) فن آموزشی حفاظت شهرت آنلاین خود و دیگران	3
دیجیتال رسانه	نوع	1) فن آموزشی هویت واقعی در برابر هویت آنلاین	1
		2) پایان نشست و دادن تمرین در خانه	2
		3) ادامه آموزش بعد دیجیتال شهروندی.	3
رسانه	نوع	1) فن آموزشی شرکت در بازار آنلاین	1
		2) فن آموزشی ریسک فناوری‌های تازه، ردپای دیجیتال، ترندهای تبلیغاتی، روابط آنلاین، حفظ سلامت	2
		3) فن آموزشی تحلیل محتوا و گزینش برای بازنشر	3
پس از آزمون رسانه و	نوع	1) جمع‌بندی آموزش شهروندی دیجیتال و ارتباط دادن آن با بعد شهروندی رسانه‌ای.	1
		2) شروع آموزش بعد رسانه‌ای شهروندی.	2
		3) فن آموزشی درک نقش و اهمیت رسانه	3
پس از آزمون رسانه و	نوع	1) پایان نشست و دادن تمرین در خانه	1
		2) ادامه آموزش بعد رسانه‌ای شهروندی.	2
		3) فن آموزشی تکنیک‌های بررسی درستی اطلاعات	3
پس از آزمون رسانه و	نوع	1) فن آموزشی کدهای خبری	1
		2) فن آموزشی بازنمایی	2
		3) فن آموزشی هدف تولید محتوا	3
پس از آزمون رسانه و	نوع	1) فن آموزشی فروش به جوانان	1
		2) پایان نشست و دادن تمرین در خانه	2
		3) ادامه آموزش بعد رسانه‌ای شهروندی	3
پس از آزمون رسانه و	نوع	1) فن آموزشی فروش به جوانان	1
		2) جمع‌بندی و مرور آنچه در کل دوره آموزش داده شده است	2
		3) پایان آموزش‌ها و انجام پس‌آزمون	3

برای پاسخ به این پرسش که اعتبار تخصصی (مبتنی بر توافق داوران تخصصی) بسته جامع آموزشی شهروندی، در مورد ساختار، فرایند، محتوا و زمان اختصاص یافته به جلسات چگونه است؟ بسته ساخته شده در اختیار 6 متخصص در این زمینه قرار داده شد. ضریب اعتبار بسته 0/93 به دست آمده که نشان از کفایت بسته دارد. این بسته برای آموزش شهروندی به دانشجویان مناسب و کافی می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش در پاسخ به این پرسش که ساختار و اجزای بسته جامع آموزش شهروندی چگونه است؟ به این صورت بود که اجزاء و ساختار بسته جامع آموزش شهروندی، از فنون آموزشی متمرکز بر شهروندی سیاسی، مدنی، اجتماعی (هر یک 10

درصد)، شهروندی توسعه پایدار (20 درصد)، زیست محیطی (10 درصد)، شهروندی دیجیتال (25 درصد) و شهروندی رسانه (15 درصد)، به ترتیب سه بعد نخست 1/2، 2/4، 1/2، 2/5، 1/7 نشست می‌باشد.

اما در پژوهش‌های دیگر به ابعاد متفاوت دیگری هم اشاره شده بود. مانند شهروندی جهانی که در مقاله یمینی و همکاران (2019) به آن اشاره شده است. در پاسخ به این پرسش که چرا در ابعاد شهروندی این پژوهش قرار نگرفت باید توضیح داده شود که در واقع شهروندی جهانی، شهروندی در همه ابعاد یافت شده اما در سطح فرا منطقه‌ای و جهانی است و بعد جدید به حساب نمی‌آید. در سطح جهانی مشارکت سیاسی مشکل است اما دیگر ابعاد شهروندی در این سطح هم ممکن است. برای نمونه خرید نکردن از یک شرکت جهانی به دلیل نقض قوانین حقوق بشر اقدامی مدنی در این سطح بوده که بسیاری از شهروندان به آن اقدام می‌کنند. یا شهروندی زیست محیطی، دیجیتال و رسانه‌ای به راحتی از سطح ملی و منطقه‌ای به سطح جهانی قابل گسترش است.

همچنین برخی پژوهشگران به بعد شهروندی فرهنگی اشاره کرده‌اند و آن را احساس وفاداری به یک فرهنگ خاص (جایی که هویت فرهنگی خود را پیدا می‌کند) و همدلی عاطفی با آن در نظر گرفته‌اند. مهم‌ترین جنبه بعد فرهنگی را علاقه و وابستگی به زبان دانسته‌اند (السبلا و همکاران، 2015). همچنین توجه به میراث فرهنگی و ادبی را در این بعد در نظر گرفته‌اند (منینگ، 2023). از نمودهای رفتار شهروندی مطرح شده در این بعد موارد زیر هستند: حفظ میراث فرهنگی و آشنایی شهروندان با مفاخر ملی و مذهبی و مکان‌های تاریخی که در ابعاد اجتماعی و توسعه پایدار قرار دارند؛ تحصیل و کسب درجات علمی از راه قانونی و علمی، مراعات اخلاق علمی و پرهیز از سرقت ادبی (حاضری و خلیلی، 1393)، که در ابعاد اجتماعی و توسعه پایدار جای می‌گیرد؛ درک معنا و تحسین هنرهای زیبا مانند نقاشی، مجسم‌سازی، موسیقی، تئاتر، رقص و معماری، نورپردازی (تامسون و هال، 2023) مربوط به ابعاد رسانه و اجتماعی می‌باشند؛ آزادی بیان و مذهب (بویکما و همکاران، 2020)، تلاش برای به دست آوردن حقوق جنسیتی، تاسیس نهادهایی برای حمایت از گروه‌های اقلیت، درخواست برابری در دادخواهی‌ها و حقوق مربوط به دیه، طلاق، برابری دستمزد (حاضری و خلیلی، 1393)، برخورد مناسب با مهمان‌های داخلی و خارجی، از خود گذشتگی و فداکاری، تعصب نداشتن قومیتی، یادگیری زبان برای برقراری ارتباط، مقررات راهنمایی، نوع دوستی، امانت‌داری در نقل قول و دوری از شایعه‌سازی، دوری غیبت و تهمت، پرهیز از چاپلوسی، روشن صحبت کردن، درک اهمیت وجود توریست در رشد فرهنگی، اعتقاد به یادگیری تمام عمر (نیکنامی و مدانلو، 1387)، دانش از تاریخ (امین بیدختی و کشاورز، 1398) که در ابعاد مدنی و اجتماعی قرار می‌گیرند. همچنین همه این موارد می‌تواند شامل سطح ملی و منطقه‌ای یا احساس تعلق به میراث فرهنگی انسانی باشد. گل بهاری و رجبو (1399) به بعد شهروندی جنسیتی اشاره کرده که مربوط به هویت یابی در بعد اجتماعی شهروندی است. هر شهروند باید نقش اجتماعی خود را بدون توجه به جنسیت ایفا نمایند. همچنین از نظر مدنی هر فرد بدون توجه به جنسیت باید از حقوق انسانی برخوردار شود.

بعد دیگری که در پیشینه پژوهش به آن اشاره شده شهروندی اخلاقی می‌باشد که اصول آن (الف) به دیگران یا خود آسیب نرساندن، (ب) مطابق اصل (های) عدالت عمل کردن و (ج) آزادی دیگران را نقض نکردن، آگاهی از اصول اخلاقی هر موقعیت و پذیرش آنها و عمل و قضاوت بر اساس استدلال اخلاقی منطقی، بی طرفانه، عقلانی و عینی و عاری از تعصبات و احساسات ذهنی بیان شده (ثرنبرگ و آگاز، 2016) و نمودهای آن را مسئولیت‌پذیری، احسان، وفاداری، جوانمردی، مشارکت، ادب، درست‌کاری، امانت‌داری، احترام، انجام تعهدات (ثرنبرگ و آگاز، 2016)، مهربانی، صداقت، شجاعت (القتانوه و همکاران، 2019)، خیرخواهی، خویش‌داری یا اعتدال، عدالت، سخاوت، راستگویی، دوستی و قضاوت خوب (ثرنبرگ و آگاز، 2016)، وقت‌شناسی و دقت در صرف زمان (نیکنامی و مدانلو، 1387)، رعایت بایدهای عرف جامعه‌ای که در آن ساکن هستند مانند حجاب و پوشش و احترام دانسته‌اند که مرتبط با دانستن اصول شهروندی در ابعاد گوناگون است. در واقع هر شهروند باید به صورت اخلاقی عمل

کند و رفتار شهروندی همان رفتار اخلاقی در همه ابعاد می‌باشد و نمی‌توان آن را بعدی جداگانه در نظر گرفت. اخلاق انسانی در همه ابعاد زندگی هر شهروند جاری است.

بسته جامع آموزش شهروندی در دوازده نشست نود دقیقه‌ای طراحی و ساخته شد و اعتبار متخصصان برای آن 0/93 به دست آمد که نشان از کفایت این بسته بوده و به این ترتیب بسته‌ای جامع در زمینه شهروندی به دانش کاربردی و تربیتی ایران شد. به کارگیری این بسته آموزشی در دانشگاه‌ها و نیز مراکز آموزشی، فرهنگسراها به رشد نگرش‌ها و رفتارهای شهروندی مختلف افراد جامعه کمک کرده و باعث کاهش رفتارهای نامناسب افراد و برخی مشکلات کنونی جامعه خواهد شد. پیشنهاد می‌گردد این بسته به صورت عملی آموزش داده شود و اثربخشی آن مورد ارزیابی قرار گیرد.

منابع

- احمدی، محمد؛ پوراحمد، احمد و حانمی نژاد، حسین (1392). بررسی تاثیر آگاهی شهروندی بر پاسخگویی و عملکرد سازمان زیباسازی برای بهبود منظر شهری. مطالعه موردی منطقه 6 کلانشهر تهران. مجله آمایش جغرافیایی فضا، 3 (10)، 20-1.
- احمدی، منیژه، عبدالملکی، سعید و خطیب زنجانی، نازیلا. (1401). بررسی رابطه بین سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی معلمان و نگرش آن‌ها به آموزش وب محور با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در دوران کرونا. پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، 49، 15-28.
- احمدی، یعقوب و مرادی، سالار (1397). سرمایه اجتماعی (آنلاین و آفلاین) و فرهنگ شهروندی. فصلنامه علوم اجتماعی، 27 (81)، 101-133.
- امین بیدختی، علی اکبر؛ و کشاورز، یوسف (1398). آموزش صلح و شهروندی جهانی به کودکان و نقش آن در پیشگیری از خشونت. فصلنامه علمی مطالعات پیشگیری از جرم، 14 (53)، 129-148.
- آرایش، منصور، و شیخی، محمدتقی (1399). بررسی رابطه آموزش شهروندی و توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر اردبیل). مطالعات جامعه‌شناسی، 10 (34)، 60-33.
- بهرامی، ولی؛ تاج مزینانی، علی اکبر و امیری، حسین (1396). تحلیل میزان عوامل مؤثر بر آگاهی از شهروندی در بین دانش‌آموزان (مورد مطالعه: شهرستان پلدختر). فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، 8 (31)، 81-116.
- حاضری، علی محمد و خلیلی، علی (1393). بررسی آموزش شهروندی در برنامه درسی آشکار نهاد آموزش رسمی ایران. فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، 1 (3)، 131-149.
- قاسم زاده عیشاهی، ابوالفضل، پناهی قرداغلو، محب، و مینایی، حامد. (1400). بررسی اثر جامعه‌پذیری سازمانی و سرمایه اجتماعی بر مسئولیت‌پذیری با نقش میانجی تعهد سازمانی. پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، 42، 53-74.
- گل بهاری، ندا و رجب‌لو، علی (1399). بررسی آموزش شهروندی در کتب درسی تعلیمات اجتماعی مقاطع سوم تا نهم با تاکید بر ساختار جدید آموزشی 3-3-6. جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، 7 (15)، 297-324.
- نیکنامی، مصطفی و مدانلو، یاسمن (1387). تعیین مؤلفه‌های آموزش شهروندی در دوره راهنمایی تحصیلی جهت ارائه یک چارچوب نظری مناسب. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، 2 (1)، 164-137.
- هنرور، حسین، آقاییاری هیر، توکل، علیزاده اقدام، محمدباقر، و محمدپور، ابراهیم. (1400). رابطه فردگرایی با تأثیرات زیست محیطی مصرف در بین شهروندان ارومیه ای. پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، 41، 59-78.
- Aguaded-Gómez, I., & Pérez-Rodríguez, A. M. (2012). Strategies for media literacy: Audiovisual skills and the
- Al-Qatawneh, S.S., Alsalthi, N.R., Elthahir, E. (2019). The Citizenship Values included in intermediate stage Arabic-language textbook and teachers' awareness of them in the UAE: A case study. Heliyon 5, 1-11.
- Al-Sabeelah, M. A., Alraggad, E.A. F., & Abou-Ameerh A. O. (2015). The Dimensions of the Citizenship Concept among The Jordanian University Students. International Education Studies, 8 (8), 87-102.

- Bascopé, M., Bonhomme, M., Cox, C., Castillo, G. C., and Miranda D. (2013). National Curricular Guidelines and Citizenship Education in Schools in Latin American Countries. Retrieved from: <https://www.iea.nl/publications/keynotes/national-curricular-guidelines-and-citizenship-education-schools-latin>
- Bezos Family Foundation. (2017). Digital Citizenship & Social and Emotional Learning: Navigating Life,s Digital Dilemmas. Retrieved from: <https://www.common sense.org/education/sites/default/files/tlr-blog/cse-digitalcitizenship-sel.pdf>
- Boothriyd, B. H. Speaker of the House of Commons (1993). Education for Citizenship and the teaching of democracy in Schools. Qualifications and Curriculum Authority on behalf of the Citizenship Advisory Group. 88 p.
- Brett, P. (2017). Making Connections Between Civics and Citizenship and Education for Sustainability. In book: Peterson, A., and Tudball, L. (Eds). Civics and Citizenship Education in Australia: Challenges, Practices and International Perspectives, Chp: 10, pp.165-185.
- Broom, C. A. (2020). Citizenship and Social Studies Curricula in British Columbia, Canada: Contemporary Realities and Alternative Possibilities. In E. Delgado-Algarra, & J. Cuenca-López (Eds.), Handbook of Research on Citizenship and Heritage Education, 56-79. IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-1978-3.ch004>
- Buckmaster, L. and Thomas, M. (2009). Social inclusion and social citizenship: towards a truly inclusive society. Social Policy Section. *Parliamentary Library (Australia)*.
- Buikema, R., Buyse, A. & Robben, C.G.M., A. (2020). Cultures, Citizenship and Human Rights. Routledge. New York. 268 P.
- Cao, B. (2018, Mar-Feb). Defining Environmental Citizenship. 1st European Joint Meeting, Lemessos, Cyprus.
- Choi, M., Glassman, M., Cristol, D. (2017). What is means to be a citizen in the internet age: Development of a reliable and valid digital citizenship scale. *Computers & Education*, 107, 100-112
- Dean, J. A. Lindsay, J., Fielding, S. K., & Smith, D.G. L. (2016). Fostering water sensitive citizenship – Community profiles of engagement in water-related issues. *Environmental Science & Policy*, 55, 238–247.
- Eddington, D. and Ambrose, K. (2010). Civics & Citizenship Education: Professional Learning Package. Department of Education, Employment and Workplace relations, Education Services Australia. 58 p. Education Study 2016 Assessment Framework. Springer International Publishing. Switzerland.
- Egaña del Sol, P. (2020). Education for Sustainable Development: Strategies and Key Issues. In book: Quality Education, 258-272. 10.1007/978-3-319-95870-5_3
- Faecks, B., Smits, M., & Möller, I. (2022). The Evolution of Sustainable Development in the Voluntary Carbon Market. MSc Thesis. Environmental Policy Group. Washington University.
- Flowers, N., Szelenyi, Z. (Ed.s) (2009). *Compassito: Manual on human rights education for children* (2nd). Council of Europe. Hungary. 308 p.
- Frau-Meigs, D. (ED.) (2006). *Media education: a kit for teachers, students, parents and professionals*. L'express. Paris. 185 p.
- Friedman, T., Fraillon, J., and Malak, M. (2011). Design and Implementation of the IEA Civic and Citizenship Education Study. Paper prepared for the Annual Meetings of the American Educational Research Association in New Orleans.
- Gebors, E., Geijsel, F., Admiraal, W., Jorgensen, T. & Ten Dam, G. (2015). Citizenship development of adolescents during the lower grades of secondary education. *Journal of Adolescence*, 45: 89-97.
- Geijsel, F., Ledoux, G., Reumerman, R., & ten Dam, G. (2012). Citizenship in young people's daily lives: differences in citizenship competences of adolescents in the Netherlands, *Journal of Youth Studies*, DOI:10.1080/13676261.2012.671932
- Germen, J. J. (2019). Democracy and Inequality: Political Engagement and Citizenship Education in Europe. Hoskins, Bryony. 239 p.
- Girón, M. A.L. (2012). *Educating Good Citizens: A Case Study of Citizenship Education in Four Multicultural High School Classrooms in Ontario*. PhD thesis. Faculty of Education, University of Ottawa. 379 p.
- Gisewhite, R.A. (2023). A whale of a time: engaging in a war of values for youth activism in science education. *Cult Stud of Sci Educ*. <https://doi.org/10.1007/s11422-022-10140-5>

- González-Salamanca, C. J., Agudelo, L. O., and Salinas, J. (2020). Key Competences, Education for Sustainable Development and Strategies for the Development of 21st Century Skills. A Systematic Literature Review.
- Grammon, A. T. (2020). Comparing Digital Citizenship Perceptions of Online Students and Teachers. PhD Dissertation. Liberty University. 130 p
- Granados-Sánchez, J. (2023). Sustainable Global Citizenship: A Critical Realist Approach. *Social Sciences*, 12, 171. <https://doi.org/10.3390/socsci12030171>
- Hadjichambis, Ch. A., and Hadjichambi. P. D., (2020). Environmental Citizenship Questionnaire (ECQ): The Development and Validation of an Evaluation Instrument for Secondary School Students. *Sustainability* 12 (3), 821. <https://doi.org/10.3390/su12030821>
- Hadjichambis, Ch. A., Paraskeva-Hadjichambi, D., and Georgiou, Y. (2022). Evaluating a Novel Learning Intervention Grounded in the Education for Environmental Citizenship Pedagogical Approach: A Case Study from Cyprus. *Sustainability*, 14, 1398-1416.
- Hollweg, K. S., Taylor, J. R., Bybee, R. W., Marcinkowski, T. J., McBeth, W. C., & Zoido, P. (2011). Developing a framework for assessing environmental literacy. Washington, DC: North American Association for Environmental Education. P:122. Available at <http://www.naaee.net>.
- Huntjens, P., & Kemp, R. (2022). The Importance of a Natural Social Contract and Co-Evolutionary Governance for Sustainability Transitions. *Sustainability*, 14, 2976. <https://doi.org/10.3390/su14052976>
- James, C., Weinstein, E., & Mendoza, K. (2021). Teaching digital citizens in today's world: Research and insights behind the Common-Sense K–12 Digital Citizenship Curriculum. (Version 2). San Francisco, CA: Common Sense Media. 72 p
- Jaufar, S. (2021). Shaping of sustainable citizenship among young people of Kulhudhuffushi, Maldives and Hamilton, New Zealand: context, conditions and experiences. *Sustainable Earth*, 4 (1), 1-12
- João P., Sá, P., Henriques, H. M., and Rodrigues, A.V. (2022). Sustainable Development in Basic Education Sciences in Portugal—Perspective of Official Curriculum Documents. *Sustainability*, 14, 5651. <https://doi.org/10.3390/su14095651>
- Jones, M. L. & Mitchell, J. K. (2015). Defining and measuring youth digital citizenship. *New media & society*, 1-17. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-75746-5>
- Keating, A. (2016). Educating Tomorrow's Citizens: What Role Can Schools Play? *Foro de Educación*, 14 (20), 35-47. doi: <http://dx.doi.org/10.14516/fde.2016.014.020.004>
- Kim, J. H. & Chung, Y. (2020). Factors affecting youth citizenship in accordance with socioeconomic background. *Children and youth services Review*, 111.
- Koni, A. (2021). Digital Citizenship- A Case Study of Children's Online Experiences in One School. Master's Thesis. Tampere University of Applied Sciences. 101 p.
- Lauricella, R. A., Herdzina, J. & Robb, M. (2020). Early childhood educators' teaching of digital citizenship competencies. *Computers & Education* 158, 1-9.
- Mahadir, B. N., Baharudin, H. N., and Ibrahim, N. N. (2021). Digital citizenship skills among undergraduate students in Malaysia: A preliminary study. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 10 (3), 835-544
- Manning, K. D. (2023). Citizenship and Education in Hong Kong: A Review of Contemporary Academic Literature. *Journal of Current Chinese Affairs*, 0 (0). <https://doi.org/10.1177/18681026221145406>
- Ministry of Education, (2020). Civics and Citizenship Education: Teaching and Learning Guide. Cognition Education for the New Zealand Ministry of Education. Retrieved from: www.education.govt.nz. ISBN: 978-1-77669-880-6 (online PDF)
- Neequaye-Kotey, R. (2023). A comparative analysis of two cash transfer programmes on how they influence the citizenship rights of beneficiaries. *Forum for Development Studies*. DOI: [10.1080/08039410.2023.2177563](https://doi.org/10.1080/08039410.2023.2177563)
- Nieuwelink, H. & Oostdam, R. (2021): Time for citizenship in teacher training. *Journal of Social Science Education* 20 (3): 130-146.
- Qian, J. (2020). Urban citizenship. *International Encyclopedia of Human Geography*, 2nd ed. 14, 33-37.
- Richardson, J. & Milovidov, E. (2019). Digital Citizenship Education Handbook. Council of Europe. Strasbourg. 144 P.

- Richardson, J., Milovidov, E., and Schmalzried, M. (2017). Internet literacy handbook. Council of Europe. 147 p. Retrieved from: <https://edoc.coe.int/en/internet/7515-internet-literacy-handbook.html>
- Rondinell, A. D. & Berry, A. M. (2000). Environmental Citizenship in Multinational corporations: social responsibility and Sustainable Development. *European Management Journal*, 18 (1), 70-84.
- Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Losito, B. Agrusti, G. (2016). IEA International Civic and Citizenship for the Next Generation a Global Perspective Using IEA ICCS 2016 Data. *IEA Research for Education*, 12, 238 p.
- Sedita, R. S., Blasi, S., and Yang, J. (2022). The cultural dimensions of sustainable development: A cross-country configurational analysis. *Sustainable Development*, 1-12. <https://doi.org/10.1002/sd.2351>
- Seemann, A. (2021). The Danish ‘ghetto initiatives and the changing nature of social citizenship, 2004–2018. *Critical Social Policy*, 41 (4), 586–605.
- Skoric, M. M., Zhu, Q., Goh, D., & Pang, N. (2015). Social media and citizen engagement: A meta-analytic review. *New Media & Society*, 18 (9), 1-40.
- Telešienė, A., Pauw, B. J., Goldman, D. and Hansmann, R. (2021). Evaluating an Educational Intervention Designed to Foster Environmental Citizenship among Undergraduate University Students. *Sustainability* 13 (15), 8219. <https://doi.org/10.3390/su13158219>
- Ten Dam, G., Geijsel, F., Reumerman, R. & Ledoux, G. (2011). Measuring Young People’s citizenship Competences. *European Journal of Education*, 46 (3): 354-372.
- Thinyane, M. (2018). Engaging Citizens for Sustainable Development: A Data Perspective. United Nations University institute on Computing and Society (UNU-CS). 68 p.
- Thomson, P. & Hall, C. (2023). Schools and Cultural itizenship Arts Education for Life. Routledge. 178 p.
- Thornberg, R. & Oguz, E. (2016). Moral and citizenship educational goals in values education: a cross-cultural study of Swedish and Turkish student teachers’ preferences. *Teaching and Teacher Education*, 55, 110-121
- Torney-Purta, J., Cabrera, J. C., Roohr, K. C., Liu, O. L., & Rios, J. A. (2015). Assessing civic competency and engagement in higher education: Research background, frameworks, and directions for next-generation assessment (ETS RR–15-34). Princeton, NJ: Educational Testing Service. 121 P.
- Trevino, E., Carrasco, D., Claes, E., and Kennedy, J. K. (Eds.), (2021). Good Citizenship for the Next Generation a Global Perspective Using IEA ICCS 2016 Data. *IEA Research for Education*, 12. 238 p. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-75746-5>
- Van Poeck, K., Vandenaabeele, J., and Bruyninckx, H. (2009). SUSTAINABLE CITIZENSHIP AND EDUCATION. June 2009. Conference: Conference Lifelong Learning Revisited: What Next? Stirling, Scotland.
- Vlaanderen, A., Bevelander, E. K., and Kleemans, M. (2020). Empowering digital citizenship: An anti-cyberbullying intervention to increase children’s intentions to intervene on behalf of the victim. *Computers in Human behavior* 112,106459.
- Wilson, C., Grizzle, A., Tuazon, R., Akyempong, K., and Cheung, C.K. (2011). Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. The United Nations Educatuin, Scientific and Cultural Orgazination 7, place de fontenoy, paris, france. 191 p.
- Yemini, M., Tibbitts, F. & Goren, H. (2019). Trends and caveats: Review of literature on global citizenship education in teacher training. *Teaching and teacher education*, 77, 77-89
- Yusliza, Y. M., Amirudin, A., Rahadi, A. R., Athirah, N.S. N.A, Ramayah, T., Muhammad, Z., Dal Mas, F., Massaro, M., Saputra, J., and Mokhlis, K.S. (2020). An Investigation of Pro-Environmental Behaviour and Sustainable Development in Malaysia. *Sustainability*, 12, 7083. Retrieved from: doi:10.3390/su12177083
- Zuurmond, A., Guérin, L., vanderPloeg, P. & vanRiet, D. (2023). Learning to question the status quo. Critical thinking, citizenship education and Bildung in vocational education. *Journal of Vocational Education & Training*. DOI: 10.1080/13636820.2023.2166573